

35 års præsteindberetninger fra Viborg Stift (1854-1889). (I)

Af Henry Petersen

I Indledningskapitlet (Aalborg og Viborg Stifter) til *Den baptistiske Vækkelse i Nordjylland* [1] skildrer Dr. Pontoppidan Thyssen, hvordan der i Aarene op mod 1850 ved Biske- og Præstekaldelser skabtes en vis Baggrund for en Forstaaelse og dermed en delvis kirkelig Acceptering af Vækkelserne i de to nørrejske Stifter i Aarhundredets sidste Halvdel.

Vigtigst i saa Henseende var i Viborg Stift, som er Emnet for det følgende, *Biskop N. E. Øllgaards* Embedsperiode (1830-54). Hans teologiske Stade kan vel karakteriseres som mildt ortodoks, hans Kirkepolitik som den gyldne Middelvejs. Han var Tilhænger af Tolerance og lempelige Indgreb fra de verdslige Myndigheders Side, Modstander af enhver Form for Forfølgelse. Saa længe Vækkelserne var lokale Fænomener, ansaas de for uskadelige. Lod man blot de vakte i Fred, vilde Forsamlingsbevægelserne faa et stilfærdigt Forløb, muligt svinde hen af sig selv. Omrejsende Lægprædikanter yndede han dog ikke: de kunde give Anledning til Uro.

Ovenstaaende refererer til »*de sallingske Separatister*«, som Øllgaard benævnte Tilhængerne af Forsamlingsbevægelsen i Salling og Ginding Herreder [2].

Over for den noget yngre *østhimmerlandske Baptisme*, som blev Stiftets markanteste Vækkelse i hans Bispetid, indtog han principielt samme Holdning. Han var saaledes Modstander af Regeringens Politik udtrykt i Baptistplakaten af 27/12 1842. Den repræsenterede for ham »Strængheds Anvendelse« og vilde rimeligvis gøre ondt

[1] Bd. VI i Serien Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Arhundrede, København 1962, S. 11-42. Referencer til Series øvrige Bind anføres herefter med Romertal (for Bindets Vedkommende) og Arabertal for Siderne. Serien redigeres af Dr. A. Pontoppidan Thyssen (København 1960 ff), Bd. VI er skrevet af Henry Petersen. Sidste Del af disse Præsteindberetninger bringes i Kirkehistoriske Samlinger 1974.

[2] V, 200 ff.

værre. Hans Stilling til Konventikel- og Sektvæsen var i kort Begreb: lovordnede Tilstande paa Baggrund af den videst mulige Tolerance [3].

Som Herren, saa i nogen Grad hans Svende. Der var sikkert kun faa egentlige Vækkelsespræster i Viborg Stift omkring 1850; men en ny Præstetype med en vis Tilknytning til eller Forstaaelse for de folkelige Bevægelser gjorde sig efterhaanden mærkbart gældende. Af Betydning for Baptismens og Folkekirkens Historie i Himmerland var det, at der i de Sogne (bortset fra Gunderup-Nøvling), hvor denne Vækkelse især slog an, i Gennembrudsaaene sad dygtige Præster – ingen af dem Vækkelsesfolk – af den ny Observans, som – netop paa Grund af deres Holdning – var i Stand til at forstaa og derfor imødegaa Baptismen uden »den verdslige Arms« Bistand. Dette gælder *R. S. Deichmann* (Ferslev 1838–69), hans Fætter *P. D. Aagaard* (Gunderup 1850–52), *Niels Olsen* (Gudum 1845–82), *F. A. Hansen* (Ø. Hornum 1838–52), *C. S. Jacobsen* (Møv 1848–66).

Nævnes maa ogsaa Præsterne *N. T. Fangel* (Gudum 1810–45) og *Mogens Nielsen* (Sdr. Kongerslev 1817–57). De var begge orienteret i Retning af Christiansfeld [4], og det kan antages, at de har bidraget til Dannelsen af det herrnhutiske Substrat, hvorpaa Baptismen fandt Vækstbetingelser i disse Egne.

Med de sallingske og østhimmerlandske Vækkelser begynder, kan man sige, det 19. Aarhundredes folkelige Bevægelser i Viborg Stift. Baptismen især blev Forløber for de ikke faa Samfund af væsentlig anglo-amerikansk Oprindelse, der i Aarhundredets sidste Halvdel missionerede i Omraadet. Det var ogsaa Baptistrøret, der gav Stødet til de *Præsteindberetninger*, hvis Indhold refereres nedenfor, og som giver et – om end flimrende, ufuldstændigt og noget ensidigt – Billede af Vækkelsesgeografien gennem ca. 40 Aar. Ensidigheden skyldes bl. a., at Opmærksomheden i adskillige Aar ganske koncentreredes om Baptismens Udbredelse, mens den sallingske Vækkelse, der forblev kirkelig, traadte i Baggrunden.

Den 1. Oktober 1840 stiftedes den første jyske Baptistmenighed i Aalborg (8 Medlemmer) med Sergent *O. N. Føltved* som Forstander [5].

Efter en Konsolideringsperiode paa ca. 3 Aar blev Menigheden ekspansiv og vandt sine første Tilhængere i det daværende Viborg

[3] VI, 20 f.

[4] V, 43, 50 f. Om den ældre Diaspora i Himmerland, IV, 146 f.

[5] VI, 49.

Stift: 5 unge Mennesker fra *Gunderup* Sogn blev 1843 døbt i Aalborg [6]. S. A. blev en ældre Kvinde fra *Bælum* Sogn Baptist [7].

Baptistplakaten forbød Proselytmageri. Det er derfor naturligt, at Biskop Øllgaard bedst muligt søgte at holde Baptisterne under Observation. I Begyndelsen skete dette ved lejlighedsvisse Rapporter fra Præster, i hvis Sogne Bevægelsen fik Indpas, senere – fra 1850 – ved aarlige Indberetninger [8] fra Pastoraterne i Fleskum-Hornum Herreder, hvor Baptismen med Centrering i *Gunderup* og *Gudum* Pastorater slog særligt an. Ogsaa Biskop *O. Laub* (1854–78) ønskede Underretning om sekteriske Rørelser i Provstiet, og under *H. J. Swane* (1878–1901) udvidedes Efterforskningerne saaledes, at der for Perioden 1878 (79) – 1889 foreligger Indberetninger fra samtlige Stiftets Provstier – om end langt fra fra alle Sogne – med Undtagelse af *Viborg Købstads* [9]. Dette sidste Tiaars Rapporter giver ikke blot Oplysninger om Sekternes Udbredelse, men undertiden tillige Indblik i Sogdenes folkekirkelige Liv.

Som Baptismen (der kom via Tyskland) og vel de fleste af de anglo-amerikanske Vækkelser importeredes ogsaa den næste i Rækken via København. I Sommeren 1850 landede Apostel *Erastus Snow* her sammen med bl. a. *G. P. Dykes*. De fandt gunstig Grobund for *Mormonismen* i derværende Baptistsamfund.

Opmüntret heraf fortsatte Dykes i Oktober s. A. til *Aalborg*, hvor man allerede i den flg. Maaned kunde organisere Provinsens første Gren af Mormonkirken [10]. Baade i *Byen* og i *Himmerland*, hvor man snart vandt Disciple, rekruteredes disse i de første Aar for en stor Dels Vedkommende fra Baptistsamfundet; saaledes opgik dettes Menighed i *Gudum Sogn* helt i den amerikanske Sekt [11].

I Nordjylland som andetsteds vakte Mormonismen Opsigt, ikke mindst ved de Optøjer, der hyppigt ledsagede dens Udbredelse. Disse i Forbindelse med dens formentlig grundlovsstridige Lærdomme bevirkede, at den straks kom i Myndighedernes Søgelys: Den figurerer

[6] VI, 104 ff. VI behandler Tiden til Forstander Føltveds Død i 1856.

[7] VI, 105 f.

[8] VI, 129.

[9] Indberetningerne 1850–56 er – for saa vidt de angaar Baptismen – behandlet i VI. Rapporterne 1854–89 er samlet i een Pakke: Indberetninger om Sekterere 1854–89, LAN. For Aarene 1871–75 er der Hul i Rækken.

[10] VI, 167 ff. Den danske mission i 100 år (Jubilæumsskrift udgivet af Jesu Kristi Kirke af Sidste-dages Hellige), S. 8 og 11. K. Banning: Forsamlinger og Mormoner (København 1960), S. 11. Her er George Parker Dykes fejlagtigt benævnt George F. Dykes.

[11] VI, 176.

allerede i Præsteindberetningerne fra 1850, og Meddelelser om det ny religiøst-socialt Fænomen udgør et fremtrædende Træk i adskillige Rapporter fra de flg. Aar.

Mormonismens haandfaste Eskatologi og dennes sociale Konsekvenser bevirkede, at den kun i ringe Grad blev menighedsstiftende i Landsognene. Missionærerne synes overalt at have fulgt samme Skema for deres Virksomhed: En Udsending slog sig ned i eller gennemvandrede for en Tid et givet Sogn, havde maaske Held til at vinde nogle Proselytter, oftest fra de laveste sociale Lag, hvorefter de nyomvendte snart vendte Hjemegnen Ryggen, hyppigst med Utah som Maal, undertiden dog kun for at søge til den nærmeste Købstad med en Mormonmenighed. Som Følge af dette »Adfærdsmønster« er det en temmelig haabløs Affære at søge Oplysninger om Mormonsamfundets Tilvækst gennem Folketællingslisterne. Dets Historie i Landsognene faar en episodisk Karakter.

Snart var det dog ikke Mormonerne alene, der søgte »Zion i Vesten«. Allerede før Halvtredsernes Midte emigrerede ogsaa Baptister til U.S.A. [12]. Meget tyder paa, at denne Udvandring tog et saadant Omfang, at den mærkbart svækkede den nordjyske Baptismes ekspansive Kraft. Saaledes erfares det, at det efter 1852 genoprettede Baptistsamfund i Gudum Sogn (Note 11) atter udslettedes, idet Sognets sidste Baptistfamilie drog til Amerika i 1866 (se ligeledes Aarestrup-Buderup-Gravlev 1877 et passim).

Et religiøst Fænomen af hjemlig Oprindelse var det næste, der beskæftigede Sindene i Himmerland: *M. A. Sommer*, en af det 19. Aarhundredes mange Rejsende i subjektiv Religiositet, altid rastløs paa Farten i Danmark eller udenfor – mest i U.S.A. Altid med ny og spændende Sager i Kollektionen: lidt Grundtvig (i Ungdommen), senere Kierkegaards Augur (»Øieblikkets« ulykkelige Elsker og grovkornede Efterligner), Antitrinitarier (til en Tid), Kvæker, Socialist, Kiliast, Kirkestormer, Naturlæge, Prosaist, Poet, Tegner, Udvandringsagent, Folketingskandidat. I Besiddelse af en aldrig slappet Selvbeundring, betydelig Charme og Evne til Plattenslageri [13].

Hans Færd kan spores i Præsteindberetningerne fra Aarene 1867–70 i Pastoraterne *Gunderup-Nøvling*, *Ferslev-Dal-Volsted*, *Gudum-Lillevorde-Sejlfjord*, *Romdrup-Klarup-Storvorde* og *Nibe-Vokslev*. Antagelig spillede han i denne Periode Rollen som Kirkestormer –

[12] VI, 177.

[13] Emil Larsen: Mogens Abraham Sommer, København 1963, spec. Kap. XIV, Forsøg på en karakteristik af Sommer. En dansk vækkelsesbevægelse, red. af Helge Rasmussen, København 1963, S. 19 ff.

Præsterne satte ham følgelig ikke højt (se Romdruppræstens Indberetning for 1867).

Trods Sommers Labilitet – han havde ringe Held som Menighedsstifter – holdt hans Indflydelse paa Egnen sig dog i mindst en Snes Aar. Hans Tilhængere synes i Tidens Løb at være endt som Kvækere, Socialister, Baptister (?) eller i Frimissionen. (*Gunderup-Nøvling* 1878, 1882; *Sønderholm-Nørholm-Frejlev* 1877; *Sønderholm-Frejlev* 1886; *Skibsted-Lyngby* 1883, 1888; *St. Brøndum-Siem-Thorup* 1882).

I omtrent et Tiaar efter Sommers Optræden synes der ikke – med Forbehold for Aarene 1871–75, da Indberetninger for Fleskum-Hor-num Herreder mangler – at være opstaaet nyt aandeligt Røre paa Egnen. Med Udvidelsen af Efterforskningerne i 1878–79 belyses Tilstandene i Stiftets øvrige Provstier, og ny Strømninger giver sig til Kende. De vil blive behandlet i kronologisk Orden for de ikke-folkekirkeliges Vedkommende. Det er naturligvis paa Grundlag af Indberetningerne umuligt at sige, hvornaar en given Bevægelse blev introduceret i Stiftet.

Socialismens Gennembrudsaar kan vel sættes til 1871, skønt tidligere Tilløb ikke savnes[14]. Den kan betegnes som en *social Vækkelsesbevægelse*, med Indhold og Fremtoningspræg bestemt af sin særegne Eskatologi, men i øvrigt ikke forskellig fra Tidens andre Vækkelser, indtil videre dog i Hovedsagen et Byfænomen. Den var – som nævnt – en af M. A. Sommers Specialiteter, og den fængede da ogsaa først blandt hans tidligere Disciple (*Gunderup-Nøvling* 1878, muligvis *Skibsted-Lyngby* 1888). De nævnte Tilfælde var formentlig isolerede Forekomster; indtil videre tilhørte Landet Venstre.

1858 holdtes de første *Metodistmøder* i København, 1865 blev Kirken et af Staten anerkendt Trossamfund[15]. Det har aldrig haft nogen større Tilslutning i Landet som Helhed, og Menighederne har hovedsagelig været knyttet til Byerne. Der er da ogsaa kun faa Spor af metodistisk Virke i Viborg Stifts Landdistrikter. Tidligste Omtale af Metodister findes i 1879 (*Blære-Ejdrup* – en tilflyttet Skræddermester med Hustru og 4 Børn). Egentlig Mødevirksomhed – antagelig udgaaende fra det nærliggende Aalborg – er noteret i *Svenstrup* (*Ellidshøj-Svenstrup* 1888).

I Indberetningen fra *Rørbæk-Grynderup-Stenild* omtales ca. 1880

[14] Den danske Kirkes Historie, VII, København 1958, S. 182 ff. Om Fr. Drejer sst., S. 143, 170. Vilh. la Cour: Danmarks Historie, II. S. 410 ff.

[15] Michael Neiiendam: Frikirker og Sekter, København 1958, S. 173 ff (her-efter citeret Neiiendam).

en Mand, der var Bytte for mangfoldige Sværmerier, var udtraadt af Folkekirken og var *Sabbatarier*. Der er formentlig Tale om en *Syvendedsadventist*. Denne amerikanske Variant af Baptismen er kommet til Landet over Vendsyssel, Sekterismens Højborg i sidste Halvdel af 19. Aarhundrede [16].

I øvrigt synes Adventismen kun at have haft nogenlunde permanent Fodfæste et enkelt Sted, i *Skørping By* (*Skørping-Fræer*), hvorfra det 1881 meddeles, at en Familie paa 5 Personer var Adventister. 1884–85 var der 10, hvorefter Tallet sank til 4 i 1889. I andre Sogne (med Undtagelse af *Gunderup-Nøvling*), hvorfra der meldes om Adventister, drejer det sig vel kun om »Strejfare« med kort Ophold vedkommende Sted (*Aarestrup-Buderup-Gravlev* 1881; *Bælum-Solbjerg* 1882).

Kvækere – een Familie – nævnes omkring 1880 i Skørping. Sognepræstens Angivelse maa dog nok tages med et vist Forbehold. Det var muligt den samme Familie, der Aaret efter afgav en Erklæring om, at man betragtede »alle udvortes Former og Cereemonier . . . som Humbug«, og at dens Religion var »at søge at dyrke Gud i Aand og Sandhed«, og som i 1882 betegnedes som »aldeles religionsløs«.

Det vil erindres, at M. A. Sommer bl. a. var paavirket af Kvækersisten. Han vilde utvivlsomt kunne have afgivet en Erklæring af ovst. Indhold. De som Kvækere betegnede kan derfor meget vel have været »Sommerianere« uden nogen Forbindelse med den i 1879 organiserede *Vejlegruppe af Kvækere*. Men ogsaa her havde den utrættelige en Snes Aar før stiftet Menighed. Man kan saaledes ikke se bort fra den Mulighed, at der kan have bestaaet en Forbindelse, først mellem vejleisiske og himmerlandske Sommerdisciple, dernæst og som Følge heraf mellem Vejles og Himmerlands Kvækere [17].

Hvorvidt de øvrige i Indberetningerne nævnte Kvækere har tilhørt et organiseret Samfund eller været Sommerfolk, lader sig ikke afgøre (*Gunderup-Nøvling* 1882 ff; *Gudum-Lillevorde-Sejlfled* 1881 (Kvækeren her var Militærnægter); *Ellidshøj-Svenstrup* 1889; *Skibsted-Lyngby* 1888; *St. Brøndum-Siem-Thorup* 1882 ff; *Astrup-Storarden* 1884 f).

Irvingianismen (den katolsk-apostolske Kirke) introduceredes i København i 1854, den første Menighed stiftedes i 1861 [18].

Vidnesbyrd om denne Kirkes Mission i Viborg Stift foreligger fra

[16] Neiiendam, S. 232.

[17] Emil Larsen, op. cit., S. 103 ff. Neiiendam, S. 280, 296.

[18] Neiiendam, S. 211 ff.

1880, da Udsendinge fra Aalborg – som det synes uden Held – virkede i *Ellidshøj-Svenstrup* Pastorat.

Ogsaa i *Skive* maa der antages at have været en irvingiansk Menighed ret tidligt i Firserne; imidlertid findes der ingen Indberetninger fra Skive-Resen før 1887, da Sognepræst *J. J. Lohmann* (1881–94) anslog, at der var mindst en Sned nidkære Irvingianere i Byen, hvor de havde indrettet sig i et lejet Lokale. Bevægelsen synes dog at være stagneret i Løbet af et Par Aar (*Skive-Resen* 1887–89). Antagelsen af en tidlig Irvingianisme i Skive støttes af, at de resterende Indberetninger om denne apokalyptiske Sekt kommer fra Sognene ved Roden af Salling, nær Købstaden (*Kobberup-Feldingbjerg-Gammelstrup* 1884; *Højslev-Dommerby-Lundø* 1887).

Det er utvivlsomt rigtigt, som det hævdes i En dansk vækkelsesbevægelse [19], at naar *Det danske Missionsforbund* og andre fri Samfund med Vækkelse paa Programmet forblev Smaabevægelser, skyldtes dette væsentligst Indre Mission, der helt stjal Tordenen fra Konkurrenterne i Firserne og Halvfemserne – Vækkelsernes klassiske Tiaar.

Frimissionen, som Missionsforbundet dengang kaldtes, regner bl. a. *M. A. Sommer* og *Fredrik Franson* som Bevægelsens Banebrydere. I eminent Grad gælder dette Franson, der, skønt svensk, var typisk Eksponent for amerikansk Vækkelsesreligiositet (D. L. Moody, hvis Medarbejder han havde været i Chicago). Hans Ophold i Danmark (1884–85) blev kort og dramatisk: Han blev udvist efter at have syslet med Helbredelse ved Haandspaalæggelse og Salving med Olie [20]. Forinden havde han samlet en Kreds af Medarbejdere, af hvilke nogle kort efter berejste bl. a. det nordlige Jylland, hvor man søgte Tilknytning til Baptister og Sommerdisciple (*Sønderholm-Frejlev* 1886). I 1888 organiseredes Arbejdet ved et Møde i Aalborg i Det danske Missionsforbund, der i fremtrædende Grad blev en vendsysselsk Bevægelse.

I Viborg Stift arbejdede Frimissionen i den her behandlede Periode i Sognene omkring Aalborg, hvor man vandt en Del Tilhængere (*Gudum-Lillevorde-Sejlfled* 1886; *Nibe-Vokslev* 1889; *Nørholm* 1886 ff; *Sønderholm-Frejlev* 1886 ff med fyldig Karakteristik af Bevægelsen).

Den sidste af de ikke-folkekirkelige Bevægelser, som Indberetnin-

[19] Helge Rasmussen, op. cit., S. 17 f.

[20] Helge Rasmussen, op. cit., Kap. III ved Emil Larsen. Emil Larsen: Brydninger ... med særligt Henblik på Fredrik Fransons Besøg i Danmark 1884–85 (København 1965), især S. 98 ff.

gerne omtaler, er *Frelsens Hær*, der, som Neiiendam skriver, »rykkede ind i København 1887«. Allerede Aaret efter var et Korps etableret i Aalborg[21]. Det er antagelig herfra de »Talere« kom, der nævnes i Indberetningen fra *Gunderup-Nøvling* 1889. S. A. kom Hæren til *Skive*, hvor »den har været genstand for megen nysgærrighed og haft stort tilløb; den meldte for 8 dage siden, at den hav(d)e »frælst« 33 i én uge; kun ganske enkelte, mest læredrenge, har sluttet sig til den« (*Skive-Resen* 1889).

I Betragtning af, hvor meget den ældre østhimmerlandske Vækelse skyldtes Indflydelse fra *Christiansfeld*, er det paaældende, hvor spinkle Forbindelserne til Brødremenigheden efterhaanden synes at være blevet. Kun i et enkelt Tilfælde omtales en Udsending herfra (*Taanum-Hornbæk* 1880). Disse Sogne er ikke blandt dem, Emisærerne besøgte i ældre Tid[22]. Aarsagerne til den bristende Forbindelse med Christiansfeld har været dels nationale (de slesvigske Krige), dels religiøse: Baptisme (i Himmerland), Grundtvigianisme og senere Indre Mission stod i Vejen for Diasporaen.

Som Afslutning paa Behandlingen af de frikirkelige Bevægelser i Viborg Stift kan det noteres, at de undersøgte Kilder giver Oplysning om to etablerede *Privatskoler* for Børn af baptistiske Forældre, en i *Gunderup*[23] og en i *Nr. Kongerslev*, hvor der i 1889 undervistes 22 Børn, omtrent det samme som det aarlige Gennemsnitstal i *Gunderup*. Fra 1/1 1890 tog samtlige Baptister i Nyrup By deres Børn – 10 i alt – ud af den offentlige Skole for at lade dem undervise privat af en Lærerinde. Hermed etableredes muligvis en tredje baptistisk Privatskole i Stiftet (*Sønderholm-Frejlev* 1889).

Indberetningerne afgiver ikke Grundlag for Opstilling af statistiske Oversigter. Derimod giver de – som nævnt – et vist Indblik i det folkekirkelige Liv i en Del Sogne i Stiftet. Det er saaledes muligt i nogen Maade at besvare Spørgsmaalet, med hvilke Midler og til en vis Grad i hvilket Omfang Sekterne søgtes imødegaaet fra Folkekirkens Side. M. H. t. Midlerne blev Retningslinierne stort set afstukket paa et tidligt Tidspunkt under Sektstormen af Præsterne *Aagaard*, *Deichmann*, *Olsen* og *Hansen* i Himmerlands mest truede Sogne.

Aagaard indsaa snart, at den personlige Kontakt med Menighedens Medlemmer gennem Husbesøg, som var blevet aldeles forsømt under Formanden, var et vigtigt Led i Kampen mod Baptismen. Tillige

[21] Neiiendam, S. 200 ff.

[22] IV, 267 ff. Om nationale Modsætninger V, 281 ff.

[23] VI, 156 ff og ofte i Indberetningerne fra *Gunderup-Nøvling*.

imødegik han den fra Prædikestolen og ved hyppige Katekisationer over Tidens Emner som Ægteskabets Hellighed, Skoletvangens Gavnlighed, Kirkens Hovedlærdomme og Vildfarelserne, Naademidlerne, etc. Egentlige Forsamlinger turde han ikke afholde af Frygt for Haandgribeligheder, hvorimod han havde til Hensigt at holde Bibel-læsninger i Kirken.

De øvrige nævnte Præster var enige med Aagaard i hans Syn paa Bekæmpelsen af Sekterne. Hos Deichmann (og *Tetens* i Romdrup) kom endnu et Moment til: Cirkulation af Smaaskrifter med antisekterisk Indhold. Deichmann oversatte og bearbejdede saaledes et ældre tysk Skrift, der udkom 1852 i Aalborg under Titelen *Barnedaabens guddommelige Gyldighed, bevist mod Gjendøberne* [24].

Præsterne syntes i Begyndelsen at stille sig noget tøvende til Op-træden i Forsamlingerne. Vel kunde de som Pastor *Lerche Jørgensen* (1851–67) overvære Mormonernes Forsamlinger for senere at kunne advare Sognebørnene (*Aarestrup-Buderup-Gravlev* 1856); men de tog neppe Ordet.

I 1862 meddelte Pastor *Olsen* imidlertid, at han havde holdt en talrigt besøgt antimormonsk Forsamling i Lillevorde Skole, og i 1863 stillede Sognepræst *Wøldike* (1860–79) sig til Raadighed som Taler i de Forsamlinger, »hvor de Kirkeligtsindede samles . . . Søndag Aften eller Eftermiddag« (*Ø. Hornum* 1863).

Der hengik endnu det meste af en Snes Aar, før Modsætningen Folkekirke-Frikirke var saa vidt udjævnet, at en Sognepræst tog Ordet ved en Forsamling i Baptistkapellet i Gunderup (*Gunderup-Nøvling* 1877).

Omkring 1870 indledte Pastor *Wøldike* et Samarbejde med Indre Mission for at imødekomme Trangen i Sognet til Opbyggelse i gudelige Forsamlinger. Han mente, at der herved sattes Bom for Sektereres Indtrængen i Sognet, ligesom det fra ældre Tid eksisterende baptistiske Samfund henvistes til Stagnation som Følge af den kirkelige Aktivitet.

Denne synes i øvrigt at have været tiltagende i Halvfjerdserne og Firserne: Man afholdt Møder med Foredrag og Diskussioner, ofte med det aktuelle Sigte at modarbejde den Sekt, der for Øjeblikket maatte true Sognefreden – ikke sjældent den mormonske.

Med det anførte er de folkekirkelige Afværgeforanstaltninger skildret i de væsentligste Træk. De har i varierende Omfang og til for-

[24] VI, 122 f, 125, 130 f og Indberetningerne fra Romdrup-Klarup-Storvorde 1854, 1856, 1860 og Ø. Hornum 1870.

skellige Tider været taget i Anvendelse i 21 Pastorater med 45 Sogne.

Det var ikke alene Sekterne, der bevirkede Frafald. Ogsaa et begyndende »*Fritænkeri*« gjorde sig – svagt og sporadisk – gældende og førte til Udmeldelser. I 1889 regnede Sognepræsten i Gunderup med, at 10–20 Familier af forskellige Grunde, hvoraf en kunde være »Vantro«, stod uden for Folkekirken, formentlig uden at være tilsluttet noget andet Samfund. Men naar bortses fra de grundtvigske Frimenigheder, var Tal af denne Størrelsesorden afgjort Undtagelser (*Gunderup-Nøvling* 1889; *Ferslev-Dal-Volsted* 1870 ff; *Aarestrup-Buderup-Gravlev* 1880; *Gerding-Blenstrup* 1880 ff; *Strandby-Farsø* 1885).

Ogsaa Bevægelser paa Folkekirkens Yderfløje vandt Indpas i Viborg Stift i Perioden 1854–89. Tidligst nævnt i Indberetningerne er *Luthersk Missionsforening* (Bornholmerne). Efter en bevæget Forhistorie stiftedes Foreningen paa Bornholm i 1868 omkring Smeden *H. C. Møller*. Dens Program kan maaske beskrives som et Forsøg paa en Sammensmeltning af Zinzendorf og Luther. Neiiendam kalder den »en sammenslutning af lægfolk indenfor den danske folkekirke med det formål at virke for personlig kristendom på den lutherske bekendelses grund[25]. Karakteristikkens Rigtighed forudsat er det klart, at Luthersk Missionsforening dels maatte virke tiltrækkende paa »demokratiske« Elementer inden for Indre Mission, dels af IM's Bestyrelse maatte føles som en Konkurrent [26].

Bornholmerne fandtes hovedsagelig i nogle Sogne Vest for Randers. Det berettes herfra (1878), at *Hjermind-Lee-Hjorthede* Pastorat havde været berejst af IM-Kolportører, og at flere af disse det foregaaende Aar havde nærmet sig Chr. Møllers Lære.

Der sigtes her muligt til Røret om Randerskolportøren *Ole Christensen*, der midt i Halvfjerdserne fratraadte sin Stilling og stiftede *Kirkelig luthersk Missionsforening* og senere – efter Genantagelsen – var en af de drivende Kræfter bag det mislykkede Forsøg paa en »Demokratisering« af IM's Hovedbestyrelse. Man sporer her Tiltrækningen fra den lægmandsdominerede Luthersk Missionsforening [27].

I øvrigt lader Indberetningerne forstaa, at Bornholmerne benyt-

[25] Neiiendam, S. 318 ff. Den danske Kirkes Historie, VII, 127 f. P. G. Lindhardt: Den nordiske Kirkes Historie (København 1945), 222, 285 f.

[26] Vilh. Beck: Erindringer fra mit Liv, København 1900, S. 138. Louis Blauenfeldt: Den Indre Missions Historie, København 1911, S. 129 f.

[27] Blauenfeldt, op. cit., 148 ff.

tede baade Kirke og Sakramenter (*St. Brøndum-Siem-Thorup* 1889; *Bjerring-Mammen* 1879 ff; *Vindum-(Brandstrup)* 1878 ff).

IM's egentlige Introduktion i Jylland fandt Sted under Krigen 1864, da Medstifteren *Johs. Clausen* var Feltpræst, og nogle Kolportører arbejdede i Dybbølstillingen, og ved *Johs. Clausens* og *Vilh. Becks* store Rundrejse i Efteraaret 1865. Endvidere ved Becks ni-aarige Præstetid (til 1874) i *Ørum-Ginnerup* paa Djursland.

Modtagelsen af den ny Retning blandt jyske Præster var blandet, strækkende sig fra barsk Afvisning over mere eller mindre velvillig Neutralitet til Samarbejde.

Afvisning mødte IM hos Sognepræst *C. P. Knudsen* (*Vammen-Lindum-Bigum* 1883–1903), der i sin Indberetning for 1888 skriver, at en ukaldet Udsending fra IM forsøgte »at trænge ind i den sin luth. evang. Bekjendelse tro Sognemenighed i Vammen Sogn, men uden Held, da Forsøget ikke er blevet gentaget«.

En Form for Neutralitet repræsenteres af Sognepræsten i *Langaa-Torup-Sdr. Vinge* (1878), der, da Kolportørmøder truede med at udvikle sig til Haandgribeligheder, forbød disses Afholdelse i Skolen, hvorefter han selv holdt stærkt besøgte Bibellæsninger dersteds, og som Aaret efter bemærkede, at der i Torup var en svag pietistisk Bevægelse, der kunde blive af Værdi, om den kunde ledes »i det rette Spor«.

Samarbejdet mellem Pastor Wøldike og IM i Ø. Hornum er allerede nævnt. Muligt mere bemærkelsesværdigt er det, at Højregrundtvigianeren *Th. Elmquist i Gudum* (1882–89) optog IM's Arbejdsmetoder med mindre Møder i Præstegaarden eller i Privathjem, og at han holdt velbesøgte Bibellæsninger. IM's Lægprædikanter omtales med Sympati, især en fhv. Baptist – *Jens Sørensen* – med Bopæl i Pastoratet [28].

(*Gudum-Lillevorde-Sejlfjord* 1885 ff; *Ø. Hornum* 1870; *Vammen-Lindum-Bigum* 1888; *Langaa-Torup-Sdr. Vinge* 1878 f; *Bjerring-Mammen* 1878 ff; *Vindum* 1878; *Vinkel-Rind* (?) 1880 f; *Ørum-Viskum-Vejrum* 1878; *Bjerregrav-Aalum* 1882; *Taanum-Hornbæk* 1878 ff).

Naar undtages de *grundtvigske Frimenigheder* i Vesthimmerland,

[28] Vedr. Th. Elmquist, se Referencerne i A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske Bevægelse (Det danske Forlag) og Den danske Kirkes Historie VII, passim. Missionær Jens Sørensen er antagelig identisk med Tjenestekarl Jens Chr. Sørensen (se 1877). Endv. Blauenfeldt, op. cit., S. 548. Identiteten mellem den her nævnte Missionær J. Kr. S. og ovennævnte har ikke kunnet fastslås.

findes der i Indberetningerne kun en enkelt Hentydning til Grundtvigianismen (*Taanum-Hornbæk* 1879). De nævnte Frimenigheder stod paa Venstrefløjen af den nygrundtvigske Bevægelse, i hvert Fald i kirkepolitisk Henseende[29]. Da deres Tilhængere med faa Undtagelser fandtes i et geografisk set snævert Omraade (*Aars-Gislum* og *Slet Herreders Provstier*), kan der henvises til Indberetningerne herfra.

Materialets Art og den Omstændighed, at Kontrolmateriale ikke har været inddraget i Undersøgelsen, umuliggør almindelige Udsagn om Indberetningernes Kildeværdi. Undertiden er dog Unøjagtighederne saa fremtrædende, at det ikke kræver Skarpsyn at afsløre dem, i visse Tilfælde har Præsten tydeligt nok ikke anstrengt sig syndeligt for at skaffe sig Underretning om Tilstandene i Sognet, i andre er Angivelserne saa vage, at Kildeværdien nærmer sig Nul. Dette gælder f. Eks. Pastor *P. Hansens* (1874–88) Indberetninger fra *Sdr.-Nr. Kongerslev-Komdrup* Pastorat (Hellum Herred), hvor der i Aarene efter 1844 opstod en ikke ubetydelig Baptistmenighed, hvis Eksistens kun – saa at sige ved et Tilfælde – røbes af Rapporterne fra Sognene: Den sidste (for 1889) er skrevet af den nyudnævnte Sognepræst *C. Wolf* (1889–94). Karakteristisk for sidste Gruppe er ogsaa Pastor *Riis'* (1885–87) Beretning fra Øster Hornum (Hornum Herred) for 1885: »Jeg tillader mig herved at tilmelde Deres Højærværdighed, at der, efter hvad jeg har hørt, skal være nogle Baptister her i Sognet«. Som værdifulde Kilder kan fremhæves adskillige af Præsterne *G. Schiølers* (1877–84) og *O. F. Paludans* (1884–1912) Indberetninger fra Gunderup-Nøvling Pastorat (Fleskum Herred).

I det følgende vil Indberetningerne blive gennemgaaet provsti- og sognevis, idet der begyndes mod Øst, hvor de sekteriske Bevægelser i Stiftet havde deres Udspring, og hvor Forholdene er tidligst og bedst belyst. Herfra fortsættes i vestlig Retning. Inden for de enkelte Provstier behandles Sognene i den Rækkefølge, i hvilken de er optaget i Kirkelig Haandbog[30], idet der dog ikke er taget Hensyn til de Omannekteringer, der er foretaget i Tidens Løb. De anførte Sogne navne betegner Sognene som Helhed, mens Landsbynavne, der er identiske med de paagældende Sognes Navne, vil blive fremhævet som saadanne ved Tilføjelse af »By« eller »Landsby«.

Under hvert Pastorat er angivet, for hvilke Aar Indberetninger mangler. Indberetninger, der enten ikke indeholder noget nyt, eller

[29] A. Pontoppidan Thyssen, op. cit., 271 ff, 277, 282, 284 ff.

[30] Kirkelig Haandbog 1947 (7. Udg., red. af Paul Nedergaard) er anvendt.

som er ganske intetsigende, er ikke refereret. Aarstal for disse mangler saaledes ogsaa i Referatet. Dette gælder t. Eks. Gunderup-Nøvling for Aarene 1858–59, 1861–65, 1867, 1870.

Præsters Funktionstid i et Embede er almindeligvis anført i Parentes efter Navnet.

I FLESKUM-HORNUM HERREDERS PROVSTI

Gunderup-Nøvling Pastorat.

Indberetninger mangler for 1857, 1871–75, 1881 og 1886.

1854: Antallet af Baptister opgøres af de 2 Lærere til 85 (72 i Gunderup, 13 i Nøvling), hvilket ikke stemmer med Folketællingens for 1855 (hhv. 90 og 24) [31]. I den sidste er muligvis alle gendøbte – ogsaa midlertidigt udelukkede – medtaget; men en sikker Forklaring paa Differencen kan ikke gives. I Nøvling var der tillige 2 Mormoner, Husmand *Niels Marcussen og Hustru*, Gistrup; de nævnes ikke i Sognepræstens Indberetning, hvori Baptisterne formodedes at udgøre 6 % af Befolkningen i Gunderup, 3 % i Nøvling.

1855: Mormoner nævnes ikke [32].

1856: En Mormon, der nød Understøttelse af Fattigvæsenet, var traadt ud af Sekten uden at slutte sig til Folkekirken.

1860: Ingen væsentlige Forandringer m. H. t. Baptisternes Antal, ingen Mormoner. Der gøres en Anmærkning vedrørende Sognets *Jordemoder*: »Den bekjendte fanatiske Jordemoder gjør hvad hun formaaer for at lokke og drage. Hun ængster mangt et alvorligere qvindeligt Gemyt, som det kun med Vanskelighed lykkes at berolige« [33].

1866: Ingen nytilkomne Baptister, enkelte af Samfundets Medlemmer var rejst til Amerika i det forløbne Aar.

1868: Adskillige Baptister var udvandret til Amerika, hvorfor Menighedens Medlemstal var i Aftagende. Lægprædikanten *M. A. Sommer* havde i Aarets Løb paavirket nogle Familier i en for Folkekirken

[31] VI, 135.

[32] Ang. Baptister: VI, 136.

[33] Om Pastor Wulffs Stridigheder med Jordemoderen S. Hansen og P. Olsen: De danske Baptisters Historie, København 1896.

ugunstig Retning; hans Indflydelse var dog gradvis ved at formindskes.

1869: Der meldes atter om adskillige Baptistfamiliers Emigration.

1876: To fjortenaarige Børn fra Baptistfamilier var blevet døbt med Folkekirkenes Daab.

1877: Sognepræst *G. Schiøler* havde fra et Medlem af Baptistmenigheden faaet tilstillet en Fortegnelse over Medlemstallet ved Udgangen af Aaret: 52 i Gunderup, 9 i Nøvling, i alt 61. Af disse boede de 29 i Landsbyerne Oppelstrup og Tordrup. Baptistskolen søgtes af 20 Børn, heraf 2 udensogns. Iflg. Præsten stod den »ikke lidet« under Sogneskolernes Niveau. Lærer var en fhv. Maler ved Navn *Jørgen Peter Hansen*, der tillige fungerede som Menighedens Leder efter Forstander *L. C. Jørgensens Død* (18/4 1877). Samfundet havde ikke haft Tilgang fra Folkekirken, og det drev ingen mærkbar Missionsvirksomhed. Pastor Schiøler havde en enkelt Gang efter Indbydelse overværet og talt ved en gudelig Forsamling i Baptistkapellet. Baptistprædikanten havde ved denne Lejlighed ikke ført Polemik mod Folkekirken eller udtalt »noget fra dennes Lære afvigende«.

1878: Antallet af Baptister var ved Flytning eller Dødsfald reduceret med 4 til 57 (Gunderup 50, Nøvling 7), heraf 26 i Oppelstrup og Tordrup. Samfundet bestod mest af gamle eller midaldrende Mennesker. Forsamlingerne lededes oftest af Maler J. P. Hansen, Lærer ved Baptistskolen, der havde 24 Elever, 18 indensogns og 6 fra Blenstrup, Lillevorde og Ferslev. En Husmand i *Lundby* og en Indsidder i *Fjellerad* – begge tidligere Disciple af M. A. Sommer – stod uden for Folkekirken og hyldede nu socialistiske Anskuelser.

1879: Tallet paa Baptister var blevet forøget med 3 (til 60) ved Tilflytning fra Ferslev (Gunderup 54, Nøvling 6). Skolens Elevtal og Ledelse som foregaaende Aar. Om J. P. Hansen oplyses, at han havde faaet Uddannelse paa Baptisternes Missionsskole i København.

1880: I Gunderup var der 50, i Nøvling 4 Baptister. Nedgangen paa 6 skyldtes hovedsagelig Dødsfald. Stagnationen var en Følge af »den Slaphedstilstand, som i flere Aar har været kjendelig . . .«. J. P. Hansen var i Foraaret rejst til Vendsyssel og som Lærer erstattet med *Lauritz Jensen* (Dyhr), der ikke selv var Baptist. I Skolen var der 18 Børn, heraf et under syv Aar.

1882: 55 Baptister (ca. $2\frac{1}{2}$ % af Befolkningen – jfr. Procenttallene for 1854), idet en Kvinde paa *Gistrup Hede* var blevet optaget i Samfundet efter sin Mands Død. 18 Børn søgte Baptistskolen, hvis Tilstand ved Eksamen blev befundet tilfredsstillende. Der var 2 erklærede Kvækere i Pastoratet, men Præsten mente, at deres Anskuelser deltes af flere, der var blevet paavirket af M. A. Sommer under dennes tidligere Virksomhed (se under 1868) i Sognene. Sommer selv havde i Aarets Løb holdt 4 Møder i Gunderup. Hans nuværende Indflydelse betegnes dog som ubetydelig, hvorimod »Eftervirkningen af den Skade, han for flere Aar siden har anrettet, næppe saa snart vil ophøre«. Paa Fjellerad Højskole (Th. Bjørnbak) havde der den 24. Februar været afholdt »et Slags politisk-religiøst Qvætermøde«, hvor Landstingsmand Cl. Johannsen, Vaarst, mod Pastor Holm, Gudum, havde gjort gældende, at Militærtjeneste var uforenelig med Bibelens Lære.

1883: Gunderup 48, Nøvling 6 Baptister, hvilket Antal – ikke helt korrekt – betegnes som uforandret fra Aaret før. Samfundet havde haft en Afgang paa 3 – 2 Aftægtsfolk udmeldt, 1 Gaardmand i Vaarst havde begaaet Selvmord – og en Tilgang paa 3, vistnok 2 nydøbte og 1 Tilflytter. Baptisterne udgjorde $2\frac{1}{4}$ % af Indbyggerantallet. 19 Børn frekventerede Skolen, heraf 2 udensogns. Dens Tilstand var tilfredsstillende. Pastoratets 2 Kvækere, en Gaardmand tilflyttet fra Vendsyssel og en Husmand, boede hhv. i Sæderup og Lundby. Denne Sekts faatallige Sympatisører boede alle i Tordrup, det eneste Sted, hvor Eftervirkningen af M. A. Sommers Arbejde endnu var kendelig.

1885: 47 Baptister. Der var 21 Børn i Skolen, hvis Lærer, Lars Kristernes Antal gaaet ned fra 54 til 51. Skolen havde 21 Elever, hvoraf 3 fra ikke-baptistiske Hjem. Kvækernes Samfund havde tidligere talt 6 Medlemmer, men Bortflytning havde reduceret Tallet til 4, 1 Familie med 2 Døtre. En gift Kvinde var Mormon; hun agtede sig i Foraaret 1885 til Amerika med sin yngste Datter.

1885: 47 Baptister. Der var 21 Børn i Skolen, hvis Lærer Lars Kristoffersen, tillige var Samfundets Forstander, »en alvorlig og ærlig Mand«. Børnene blev godt undervist. Kristoffersen holdt Gudstjeneste mindst een Gang maanedlig i Skolens Sal, de øvrige Søndage holdt eller deltog han i Forsamlinger i eller uden for Pastoratet. Baptismen havde 4 Centrere paa Egnen: Gunderup, Sejlfloed, Nr. Kongerslev og Hellum. Paa disse Steder holdtes skiftevis store kvartaarlige Møder. Pastoratets Baptister søgte ikke at vinde Tilhængere og stod ikke i

skarp Modsætning til Folkekirken. Undertiden kom de i Kirke og ofte til Præstens Bibellæsninger. Der var 2 Kvækere og 1 Mormon. Sogne-menighedernes Tilstand var uforandret, Kirkegangen god i Gunderup, ret god i Nøvling. Usædeligheden var stor – Præsten skriver i Parentes 19 af 90, hvilket vel betyder, at 19 af 90 Børn var »uægte«. Folk mødte overalt talrigt op til Bibellæsninger.

1887: 55 Baptister, 6 færre end Aaret forud. Dette Tal kunde tyde paa, at der i 1886 havde været Vækkelse paa Egnen, og Præsten beretter da ogsaa, at »Sekten har vist sig mere virksom i det forløbne Aar end tidligere«. Navnlig i Nøvling havde der den foregaaende Vinter været holdt mange Forsamlinger, dog uden at nogen herved var blevet vundet for Baptismen. 2 Baptister var døde, nogle unge flyttet fra Sognene, 3 var blevet døbt med Baptistdaab, et Ægtepar og en Pige i Konfirmationsalderen (Forældrene var Baptister). 3 Børn af ikke-baptistiske Forældre var blevet indmeldt i Samfundets Skole. I Gunderup fandtes desuden 2 Kvækere, 2 Adventister og 2 Mormoner.

1888: 54 Baptister ($\div$ 1), 1 Adventist ($\div$ 1), 2 Kvækere.

1889: 53 Baptister ($\div$ 1), 1 Adventist, 2 Kvækere. Folkekirkens Medlemmer i Omegnen af Baptisternes Forsamlingshus fik som Regel Meddelelse om Møders Afholdelse, men mødte kun talrigere op, naar der kom fremmede Talere, f. Eks. fra Frelsens Hær. Præsten antager, at 10–20 Familier stod uden for Folkekirken, enten fordi de sympatiserede med Baptismen og derfor ikke ønskede at lade deres Børn døbe, eller fordi de faktisk var Baptister, som af en eller anden Grund ikke kunde finde Optagelse i Menigheden. Endelig kunde der være Tale om, at Folk »i Vantro have fjernet sig fra Folkekirken, saa de forsmaa dens Goder«.

Mov Pastorat

Indberetninger mangler for 1871–75 og 1886

1854: Ingen Baptister, men 3 Mormoner, et gammelt Almisselem og et ungt Indsidderpar.

1855–56: Fremdeles ingen Baptister. 1 Mormon.

1857: I Februar gik en velhavende Husmand i Egense over til Baptismen. Hans Motiver var Forargelse over Barnedaaben og Mangelen paa Kirketugt i Folkekirken. Efter Daaben vedblev han at søge Kirken og udvekslede religiøse Bøger med Præsten. Hans Familie var

forblevet i Folkekirken, »uden at dens huuslige Enighed derved forstyrres«.

1858: Den nævnte Husmand overtalte i Sommeren 1858 sin Kone, Steddatter og dennes Kæreste til Gendaab. Parret indgik herefter Ægteskab paa Aalborg Raadhus 30/10. Begge Par boede i samme Hus og holdt sig for sig selv. 3 Mormonfamilier – 2 fra Gudum og 1 fra Als – var flyttet til Sognet.

I Anledning af Husmandsfamiliens Frafald holdt Præsten en Bibel-læsning om Barnedaaben i Egense Skole. Her uddeltes Eksemplarer af Deichmanns: Barnedaabens guddommelige Gyldighed. Pastor C. S. Jacobsen havde et godt Forhold til baade Baptister og Mormoner.

1859: De 3 ovennævnte Mormonfamilier var fraflyttet Sognet. Den baptistiske Husmand besøgte fremdeles undertiden Kirken.

1860: Baptistfamilien i Egense, 2 Mormonfamilier, 1 i Dokkedal Kær, 1 i Klattrup. Sidstnævnte Familie skulde være blevet døbt 20/5. Dens Hus havde altid været Tilholdssted for Omstrejfere, og Konens Søn (Mormon) havde undertiden opholdt sig der med sin Familie.

1861: Som i 1860. I alt 4 Mormoner.

1862: Baptistfamilien i Egense, 1 Mormonfamilie i Klattrup. Mormonfamilien i Dokkedal Kær var blevet genoptaget i Folkekirken. 1 Mormonfamilie opholdt sig midlertidigt i Klattrup.

1866: Den ny Præst (*Th. Knuhtsen* 1866–84)) rapporterer 1 Mormon- og 4 Baptistfamilier, der alle forholdt sig roligt.

1867: 3 Baptistfamilier med fast Ophold i Sognet, i en 4. var kun Konen Baptist. 1 Mormonfamilie og 1, hvori kun Manden var Mormon.

1868: 3 Baptistfamilier, hvoraf nogle af og til søgte Kirken. 3 Mormoner – 1 Ægtepar og en ældre gift Mand.

1869–70: 2 Baptistfamilier, 3 Mormoner.

1876–78: 2 Baptistfamilier (Husmandens i Egense).

1879: 1 Baptist-, 1 fhv. Mormonfamilie.

1880: Som 1879 – desuden 1 ældre Enke Mormon.

1881–89: 1 Baptistfamilie. 1884 benævnes Manden som Jordbruger

Ole Eriksen (Færk), Egense, 1888 som Gaardmand. 1889 oplyses, at Parrets Børn blev opdraget i Folkekirkens Tro.

Ferslev-Dal-Volsted Pastorat.

Indberetninger mangler 1871–75 og 1886.

1854: Ingen Mormoner.

1855: Ingen Mormoner. En ca. 14-aarig Dreng fra Klarup havde i Dal forkyndt Mormonismen, men ingen tog Notits heraf. Antallet af Baptister angives til 9 – som i 1854 [34]. Provst Deichmann henviser til Indberetningen fra Aarestrup-Buderup-Gravlev og finder, at det af Pastor Jørgensen omtalte Forhold egnede sig til retslig Undersøgelse.

1856: Baptisterne, der forholdt sig roligt, syntes »mindre ivrige« for at vinde Tilhængere og tillige »mindre strænge i at holde deres Religion«.

1857: En Baptistfamilie flyttet til Øster Hornum.

1858: 7 Baptister – uforandret fra 1857. 1 Baptistfamilie i Poulstrup By, Dal Sogn, lod Børnene søge Sogneskolen og »lære tildeels de samme Lærebøger, som de øvrige Børn«. 1 Mormon havde tjent i Pastoratet i Sommeren 1858.

1859: I Ferslev var 2 Ægtepar og en Enke Baptister, men de 2 Mænd og en af Konerne var udelukket af Menigheden uden at være vendt tilbage til Folkekirken. Dal: 1 Ægtepar Baptister, 1 Mormon tilflyttet Sognet fra Thy i Efteraaret. Volsted: Ingen Sekterere.

1860: Ingen Mormoner blandt Sogdenes fastboende, men muligt en enkelt blandt Tilflytterne. Baptisternes Antal var i Dal blevet forøget med 3, et Ægtepar og en gift Mand. Denne sidste – Væver – havde i flere Aar lidt af Melankoli og Vaklen i sine religiøse Anskuelser. Han havde flere Gange haft Samtaler med Præsten og herunder fundet Baptismens Lærdomme falske, men havde omsider givet efter for sine Slægtninges Overtalelser og ladet sig gendøbe. Han omtales som »en meget skikkelig Mand«, mens hans Trosfæller ikke menes at »staae videre høit i moralsk Henseende«.

1861: Ingen Overgange til Sekterne, men 2 Familier var paa Vej

[34] VI, 135. Tallet stemmer ikke med Folketællingens 11 Baptister.

mod Baptismen under Paavirkning af *Bodil Winther* [35], der var en virksom Missionær for sin Tro. Præsten havde talt med de paagældende og givet dem en antibaptistisk Traktat, men mente ikke, at dette vilde have været tilstrækkeligt, hvis ikke Bodil Winther havde meldt sin Mand – frafalden Baptist – for Faaretyveri for selv at kunne nyde hele den sparsomme Aftægt. Hun var imidlertid selv blevet arresteret, sigtet for Meddelagtighed i Tyveri. Denne Begivenhed havde gjort Baptismen suspekt, »ogsaa hos de Eenfoldige«, saaledes at Bodil Winther efter Deichmanns Mening ikke for Fremtiden vilde kunne gøre sig Haab om at vinde Proselytter.

1862. Ferslev: 2 Ægtepar og 1 gift Kone Baptister, 2 Tjenestekarle efter Sigende Mormoner. Dal: 1 Baptistfamilie, hvorfra 2 Børn – i sin Tid døbt i Folkekirken – gik til Konfirmationsforberedelse hos Deichmann, »da Faderen vil at de siden selv kunne vælge«. I Volsted havde der været holdt 3 Mormonforsamlinger, men ingen var blevet vundet. Præsten havde forsynet et Par af Sognemændene med Jensenius' Bog mod Mormonismen og Mormons Bog, og saaledes bevæbnede var det lykkedes dem at stoppe Munden paa Missionærerne.

1863–64. Ferslev: 1 Ægtepar Baptister, Dal: 3 Husmandsfamilier Baptister, 1 Tjenestekarl Mormon, ingen Sekterere i Volsted.

1865. Ferslev: 2, Dal 3 Baptistfamilier, Volsted ingen Sekterere. Bodil Winther var afgaaet ved Døden. Hun havde – trods Fængselsstraffen, som hun forstod at fremstille som et Martyrium – bevaret Indflydelsen blandt sine Trosfæller ubeskaaret til det sidste. I Ferslev var en kvindelig Baptist efter Ægteskab med en Karl, »der ansaaes for et eenfoldigt Menneske« traadt tilbage til Folkekirken, og Parret var nu flittige Kirkegængere og Læsere af Bibelen og gudelige Bøger. I Dal var en Dreng fra et baptistisk Hjem blevet konfirmeret, »uden at Forældrene gjorde synderlig Modstand«.

1866: 1 Baptistfamilie afrejst til Amerika, ingen nytilkomne Sekterere.

1867: Baptisterne – i alt 3 Familier – søgte Forsamlingerne i Gunderup, men ikke at udbrede deres Tro. *M. A. Sommer* havde holdt et Møde i Dal og vundet et Par hengivne Tilhængere i et Gaardmandspar. Mere end ved sine Forsamlinger skadede han dog ved sine Skrifter, der lærte Ringeagt for Folkekirken og dens Sakramenter. »Flere gaae derfor ikke til Alters og have vendt sig bort fra Kirken«.

[35] VI, 115, 124.

1868: I Ferslev var et Ægtepar gaaet over til Baptismen »paa Grund af at de faae Understøttelse fra Gjendøberne i Gunderup«. Sommers Foragt for Institutionskirken paavirkede mange, som derfor holdt sig fra Gudstjenesten uden dog at tilslutte sig noget andet Samfund.

1869: 2 Baptistfamilier i hvert af Sognene Ferslev og Dal, i Volsted ingen; Mormoner fandtes ikke blandt de fastboende. Sommers Indflydelse var navnlig kendelig i Dal.

1870: 5 Baptistfamilier. Desuden 1 Familie og en Mand, som – uden at have sluttet sig til andet Samfund – havde frasagt sig Forbindelsen med Folkekirken. 3 Mænd og 4 Kvinder havde under Rubrikken Trosbekendelse paa Mandtalslisten opført »Ingen«.

1876: 6 Baptistfamilier, 1 Mormonfamilie, 1 Mand havde frasagt sig Forbindelsen med Folkekirken.

1877: 5 Baptistfamilier og en Mand, som uden at være gendøbt betegnede sig som Baptist. Et Ægtepar og 2 Mænd var Mormoner. Den under 1876 nævnte Mand havde ikke tilsluttet sig andet Trossamfund.

1878. Ferslev: 4 Baptister (?), Dal: 3 Baptistfamilier, Volsted: 2 Mormonfamilier.

1879: Nogle faa Baptistfamilier, der var uden Indflydelse paa Menighedslivet. (Se Gunderup-Nøvling for 1879).

1880. Ferslev: 2 Baptistfamilier, Dal 1, Volsted ingen Sekterere.

1881: I alt 9 Sekterere, 3 i Ferslev, 4 i Dal, 2 i Volsted.

1882: I Dal 3 Baptister, ingen i de øvrige 2 Sogne.

1883: I Ferslev var et Ægtepar Baptister, i Dal et Ægtepar og en Enke.

1884: I alt 4 »Sekterere« (formentlig Baptister), 2 i Ferslev, 2 i Dal.

1885: 3 Sekterere, 1 i Ferslev og et Ægtepar i Dal.

1887: 2 Sekterere i Dal.

1888: 2 Ægtepar, hhv. i Ferslev og Dal, var Baptister.

1889: I Dal var der 2 Baptister, i de øvrige Sogne ingen.

Gudum-Lillevorde-Sejlfjord Pastorat
Indberetninger mangler for 1857 og 1871–75.

1854: I alt 18 Mormoner (Gudum, hovedsagelig i Vildmosen: 13, Lillevorde: 4, Sejlfjord: 1). 1852 udvandrede 2, 1853 1 Mormonfamilie fra Hovedsognet. I Vinteren 1853–54 overgik et Husmandspar til Mormonismen. Konen havde mormonske Slægtninge i Smidie, Bælum Sogn. Disse i Forbindelse med »en saakaldt Mormonlærer, der har sat sig fast hos en af Huusmændene i Wildmosen«, havde givet Stød til Omvendelsen, som Pastor Olsen forgæves havde søgt at modvirke ved Husbesøg. 1 Tjenestekarl fra Lillevorde – overgaaet til Mormonismen i Aalborg – og et Husmandspar fra Vildmosen var blevet genoptaget i Folkekirken, ligesom en ung Mormonpige stod i Begreb med at gøre samme Skridt.

Sognepræsten havde haft stor Hjælp i sine religiøst bevægede Sogne ved Uddeling af Bibler, diverse antibaptistiske og -mormonske Skrifter, samt R. Møllers: Kort Anviisning til en frugtbar Bibellæsning.

Man havde ved Mulkteringer forsøgt at tvinge et mormonsk Forældrepaar til at lade deres Dreng søge Skole, men forgæves. 2 Børn fra Mormonfamilier (i Gudum og Revsnæskær, Komdrup Sogn) havde deltaget i Konfirmationsforberedelsen i Vinteren 1854–55. De vilde vistnok gerne konfirmeres, men Præsten tvivlede paa, at Hjemmene vilde give Tilladelse hertil.

1855: Den under 1854 omtalte unge Pige var vendt tilbage til Folkekirken, og de 2 Børn var blevet konfirmeret, det ene trods stærk passiv Modstand hjemmefra. Fra Sognemenighederne var der ingen Søgning til de 2 Sektors Forsamlinger, og Præsten formodede, »at en af de fire herværende Mormonfamilier, og det den talrigeste, begynder at tvivle om Sandheden af de Lærdomme, til hvilke de have hengivet sig«.

Aarets kritiske Tid forestod netop, »naar Landalmuen mangler Arbejde« – Perioden mellem Tærskningens Afslutning og Markarbejdets Paabegyndelse. I disse Uger kunde det ventes, at Sogneboerne søgte Sektforsamlingerne – som en Slags Adspredelse.

1856: Interessen for begge Sekter havde tabt sig. Et Par Mormonfamilier var meget forsømmelige m. H. t. at lade deres Børn møde i Skolen, saa »at der hos disse Smaa er en stille Protest imod Skolen og Lærerne i det Hele, som naturligviist forstyrrer de bedste Frugter af Underviisningen«.

1858: En Pige, der i Februar 1857 var meldt tilbagevendt til Folkekirken, var atter blevet Mormon efter Ægteskab med en fhv. Mormon fra Mov, i hvilket Sogn Manden – efter en mormonsk Periode – havde nydt Nadveren i Kirken. Om Manden – Søren Simonsen – siges, at han var en letsindig Person, »der hverken med Alvor er det Ene eller det Andet«. Konen betegnes som »eenfoldig«. Parret boede hos Mandens Moder, der helt dominerede Familien og »ikke lader dem Roe«. Hun maa formodes at have været Mormon. Parrets første Barn blev hjemmedøbt, mens det næste ikke blev døbt; langt om længe meldte Manden Barnets Navn til Kirkebogen og lod forstaa, at begge Ægtefæller atter var Mormoner.

1859: Hverken Baptisternes Forsamlinger i Sejlflod eller Mormonnernes i Vildmosen havde i synderlig Grad tiltrukket sig Sognefolkenes Opmærksomhed. Dog havde der som Følge af Sekternes »aldrig hvilende Efterstræbelser« fundet enkelte Frafald Sted. En Arbejdsmand (ved Gudumlunds Fabrik) med Hustru var blevet Mormoner, dels som Følge af nære Slægtnings Paavirkning, dels fordi en *Mormonlærer* – en Falstringer ved Navn *Andersen* – missionerede i Sognet. Præsten opsøgte med vanlig Nidkærhed Familien, men kom for sent. Efter Løfte aflagde Manden senere Pastor Olsen et Besøg, men medbragte ved denne Lejlighed »Lærer« Andersen. Om dette Møde berettes: »... da jeg ved dennes (Andersens) Yttring om at det Zion, der tidligere havde været henlagt til Amerika, var i Menneskets Hjerte, fik Leilighed til at minde om, at denne Sects Lærere i Dag komme med en Forklaring og i Morgen med en anden, og derfor ikke fortjente Tiltro: svarede Manden mig, at Læren om Zion i Amerika havde han ikke hørt og han henholdt sig atter og atter til, at nu var han atter paa den rette Vei«. Præsten kunde derfor intet udrette.

En ung Husmandskone i Gudum – velbegavet og oplyst – var blevet Baptist i Foraaret 1859, vel i Anger over tidligere at have ført et »udskeiende Levnet«. Olsen besøgte hende, men kunde ikke røkke hendes Beslutning. Det viste sig imidlertid, at »Nissen« flyttede med over i det ny Samfund, af hvilken Grund hun tabte Tilliden til dette. Olsen besøgte hende nu atter, og det viste sig, at hun havde fortrudt Gendaaben og gerne vilde vende tilbage til Folkekirken, hun var endog villig til i 2 Mænds Overværelse at erkende sit Fejltrin. Hendes Mand havde paa bedste Maade støttet hende under hendes religiøse Krise. *Baptisternes Lærer* – *Damm* i Gunderup – havde sin Gang i Huset, men til sidst forbød Manden ham Adgang dertil, »da han høilig for-

argedes over at bemeldte Damm stiller sig ved Siden af Apostelen Paulus og fordømmer Enhver, der ikke er Baptist«.

1860: Sekterernes Antal uforandret. Mormonernes Prestige var blevet alvorligt skadet ved Enken Karen Christensdatters Tillflytning til Lillevorde Fattighus. Hendes Mand havde hængt sig i Nørholm i August 1859, hvorefter Konen blev Mormon. I Juli 1860 havde hun født et Barn i Fattighuset, men den udlagte Fader havde ved Ed fralagt sig Paterniteten. Hertil bemærkes: »Det er høist sørgeligt at en saadan Moder skal være berettiget til at holde saavel sine ældre Børn tilbage fra Confirmationen som det yngste borte fra den hellige Daab«.

1861: Stillingen i det væsentlige som Aaret forud. Enkelte Medlemmer af Sognemenighederne havde søgt Baptistforsamlingerne og var blevet paavirket deraf. Dette gjaldt saaledes et Husmandspar fra Kæret ved Gudumlunds Fabrik. Pastor Olsen havde derfor opsøgt dem, og de gik nu atter til Kirke, hvorfor Faren kunde antages at være drevet over. En Smed fra samme Egn havde i flere Aar været vaklende og var fra Efteraaret 1861 ophørt at følges med sin Kone til Kirke. Endnu var han dog ikke gaaet over.

»En særdeles flink og opvakt Dreng«, Søn af et baptistisk Ægtepar i Sejlflod, deltog i Konfirmationsundervisningen, men Olsen var ikke sikker paa, at han kunde modstaa Paavirkningen fra Hjemmet. En ung Pige, Datter af en fattig Arbejder ved Gudumlunds Fabrik, gik i Efteraaret 1861 uventet over til Mormonismen, men var 18/1 1862 vendt tilbage til Folkekirken. Forud for Genoptagelsen havde hun i 2 Vidners Nærværelse afsagt Mormonismen.

Aarets »farlige« Periode (se 1855) nærmede sig atter, og Olsen ventede, at den i 1862 vilde blive ekstra bevæget, »da Mormonerne, som forberede sig til i større Antal at forlade Landet til anstundende Foraar, udvikle en større Virksomhed for i det sidste Øieblik at gjøre Proselyter«. De havde holdt en Del Forsamlinger, hvortil nysgerrige strømmede, men hvor de ogsaa havde mødt Modsigelse fra nogle af Menighedernes opvakte unge Mennesker. Olsen selv havde efter Evne søgt at forpurre Forsamlingerne, hvilket var lykkedes i en Del Tilfælde. Han nærede derfor Haab om, at Faren vilde drive over.

1862: Skønt der ikke var sket større Forandringer fra 1861, var den sekteriske Uro ingenlunde ophørt. En Skrædder og hans Kone – boende i Gudum – var blevet Baptister, og en Husmandsfamilie paa

3 Personer i Lillevorde Mormoner. Husmanden havde ført et forargeligt Liv i »Sviir og Dovenskab« og var allerede flere Gange blevet omdøbt af Mormonerne. Som tidligere havde Sognepræsten søgt at modvirke Frafaldet ved Katekisationer. Tillige havde han holdt en talrigt besøgt Forsamling i Lillevorde Skole, hvor han havde belyst Mormonismens Opkomst og dens »forfærdelige Afvigelser fra den christne Tro« ved Eksempler fra Mormons Bog og den mormonske Salmebog. Kirkens Medlemmer var under bestandig Paavirkning af tilrejsende »Lærere«, der til Stadighed flakkede om i Sognene, men Olsen haabede at kunne holde dem Stangen, skønt der vel altid i en religiøst bevæget Egn vilde findes »Enkelte, der lade sig overtale til at forsøge paa, at skyde en Gjenvei til vor Herre«.

1863: Den i det foregaaende Aars første Maaneder vakte Bevægelse havde atter lagt sig, da den omtalte Mormonfamilie og enkelte andre i Foraaret drog til Amerika. Sognene havde tildels været skaanet for omrejsende »Læreres« Besøg. Baptisternes Stilling var uforandret.

1864: En Arbejdsmandsfamilie ved Gudumlunds Fabrik var blevet Mormoner; da Manden imidlertid var »en meget indskrænket Person« øvede han ingen Indflydelse paa Omgivelserne. En Pige paa ca. 15 Aar var blevet paavirket af Mormonismen, men gik nu til Konfirmationsforberedelse. Baptisterne havde forholdt sig roligt.

1865: Ingen sekterisk Uro i det forløbne Aar. En Baptistfamilie i Lillevorde var rejst til Amerika, og 2 Familier i Gudum (formentlig Baptister) agtede ligeledes at udvandre i Foraaret 1866.

1866: Gudums sidste Baptistfamilie (en Skrædder med Kone og 5 Børn) var udvandret til Amerika.

1867: M. H. t. Sekterne ingen væsentlige Ændringer. Derimod havde M. A. Sommer i Aarets sidste Maaneder virket i Lillevorde i Nærheden af Gudumlunds Fabrik, hvor han vakte »ikke liden Opmærksomhed ved sin Veltalenhed«. Dog havde begge de Familier, i hvis Hjem han havde talt, været til Alters senere paa Aaret. I Juletiden havde han flere Gange talt »paa Grændserne af Pastoratet«, og adskillige af Menighederne havde søgt hans Forsamlinger. I Prædikener og ved Katekisationer tog Pastor Olsen til Orde mod Sommer, og Tilstrømningen til Kirkerne i Gudum og Lillevorde havde i Juletiden været overvældende.

Olsen forventede, at Sommer vel til en Tid vilde kunne bevirke

nogen Forstyrrelse, men tillige, at Interessen – som andetsteds – vilde kølnes, naar man stiftede nærmere Bekendtskab med hans Budskab: »... thi det er dog nok Maalet for hans Virken at paavise, at her hverken er godt at være i borgerlig eller kirkelig Henseende, men at Amerika er det ene rette Land, hvortil han er villig ... at føre de Urolige og Misfornøjede«.

Om Sommer selv meddeles det, at han havde slaaet sig ned i Nørresundby, og efter at han – som det syntes – havde mistet sin Indflydelse i Aalborg og nærmeste Omegn, havde han taget fat i fjernereliggende Sogne.

1868: M. A. Sommer havde holdt 2 Foredrag i Gudum og 1 i Lillevorde: »Naar han holder sig til Kirkens Lære og prædiker Synd og Naade, som han i Almindelighed gjør, naar han første Gang optræder paa et Sted, da har hans Ord ikke ringe Virkning ... men naar han derefter gaaer over til at rive ned paa Sacramenterne, paa Lærerstandens og kommer med sin egen saakaldte aandelige Udlæggelse af Skriften: da forarger han alle Velsindede«.

En Gaardmandsfamilie i Gudum var blevet paavirket af Sommer; i dennes Hjem havde han talt i Oktober for faa Tilhørere og ikke siden været i Sognene. Pastor Olsen havde ved de sædvanlige Midler søgt at imødegaa Virkningerne af Sommers Prædiken. Ikke des mindre havde et Par Brødre med Hustruer – den omtalte Gaardmand og en Husmand i Gudum – i nogen Tid holdt sig fra Kirke og Sakramenter. Som Grund angav de, at de var kommet i Tvivl m. H. t. Kirkens Daab.

1869: Sommer havde atter holdt Forsamlinger i Nærheden af Gudumlunds Fabrik, men ikke i selve Gudum By. Den under 1868 omtalte Gaardmand havde nu ladet sit Barn døbe, Husmanden derimod ikke sit.

1870: Sommer havde enkelte Gange været i Pastoratet, men ikke vundet »nye Venner«. Husmanden havde endelig ladet sit Barn (født 23/2 1869) døbe 29/5 1870 og sine ældre Børn konfirmere. Den sommerske Indflydelse syntes at være i Aftagende.

1876: Stillingen havde været uforandret gennem flere Aar. Baptismen, der havde nogle faa Tilhængere, navnlig i Sejflod, havde ingen kendelig Tiltrækning for Folkekirkens Medlemmer.

1877: Intet Røre blandt Sektererne. En ældre Tjenestekarl i Sejflod, *Jens Chr. Sørensen*, der i 13 Aar havde været Baptist, var vendt til-

bage til Kirken efter i 2 Vidners Nærværelse at have »bekjendt sin tidligere Vildfarelse«. Denne Begivenhed, der var et Resultat af modden Overvejelse, havde vakt ikke ringe Opsigt, især fordi »Baptisterne anstrængede sig af yderste Evne for at holde ham tilbage«.

1878–80: Intet særligt. 6/1 1880 meddeles, at adskillige af de unge Baptister kunde tænke sig at gaa over til Folkekirken, men at de holdtes tilbage af de ældre.

1881: Ingen Mormoner, men Baptister i Sejlflod. I Gudum foregav en ung Mand -- paavirket af Sommer – at være Kvæker og at ville nægte at aftjene sin Værnepligt. Han betegnes som arbejdsdy.

1882: Ingen sekteriske Bevægelser. Der var 3 Baptistfamilier i Sejlflod, hvor Samfundets Forsamlinger holdtes.

1883: 2 Baptistfamilier i Sejlflod. Her havde Sognepræsten (*Th. Elmquist*) holdt en Række Foredrag for at belyse de baptistiske Vildfarelser.

1884: Ingen Overgange til Sekterne. En 14-aarig Dreng, hvis Forældre havde været Sommertilhængere, var blevet døbt i Folkekirken, og hans Søster forberedtes dertil. Familien syntes saaledes at være vundet for Kirken.

1885: 3–4 Baptistfamilier samt en Familie, der stod uden for Folkekirken, og som sluttede sig til Sommers Lære. Der havde ikke i Aarets Løb fundet Overgange Sted til Baptismen. 1 Gang maanedlig holdtes større Baptistforsamlinger hos Gaardmand Kristen Nørgaard, Sejlflod, hvor man samledes fra »en vid Omegn«, og hvor der undertiden foretoges Daab.

Kirkegangen karakteriseres som værende meget god, bedst i Gudum og Sejlflod, ringest i Lillevorde. »Noget bevidst kristeligt Liv findes egentlig kun i Sejlflod, hvor der er 6–7 Familier, der kan siges at bekjende deres Tro«. Dog syntes ikke faa unge at være blevet vakt i det forløbne Aar, og de saas hyppigt i Kirken. Præsten samlede dem undertiden til mindre Møder i Præstegaarden eller i Privathjem. Hans Bibellæsninger i den nybyggede Fattiggaards store Sal besøgtes hver Gang af saa mange, som Salen kunde rumme.

1886: I Gudum 1 Baptist (1 Kone) og en Sommerianer (se 1885). Baade han og hans Kone søgte nu flittigt Kirken. I Sejlflod var 2 Familier og 3 Enkeltpersoner Baptister. I Gudum havde »en *Frøken*

Iuell« [36] holdt Forsamlinger med stort Tilløb, men uden paavise-
lige Virkninger. Hos *Baptistforstander Nørgaard*, Sejlflod, havde hun
prædiket gentagne Gange i Foraaret. En af hende vakt Familie var
dog forblevet i Kirken.

1887: Antallet af Baptister opgøres til 12–15; en Kvinde var blevet
gendøbt i Aarets Løb. Trods dette syntes dog Baptismen at være paa
Retur, hvilket for en stor Del skyldtes Indre Missions Virksomhed.
»Disse Lægprædikanter, der, ligesom Baptisterne selv, holder Møder
i Husene og gaar omkring og taler saa jævnt med Menigmand, er dem
en slem Torn i Øjet. Og navnlig har det været til stort Gavn, at *Iens
Sørensen*, en særdeles brav og nidkjær Indremissionær, nu er bosat
i Lillevorde Kjær, thi som forhenværende Baptist i 13 Aar er han
netop udmærket skikket til at modarbejde Gjendøberiets Vildfarelser,
hvilket han ogsaa gjør med al Besindighed og Alvor«.

1889: I Gudum stod en Familie uden for Folkekirken, men uden at
være sluttet til andet Samfund. Børnene var ikke døbt. Mandens
Navn: Niels Villadsen (Enevoldsen). Konen var flittig Kirkegænger,
hvorfor Sognepræsten (*Kr. Rasmussen* (1889–1903)) nærrede Haab
om at vinde hende for Kirken og faa Børnene døbt. I Lillevorde fand-
tes ingen Sekterere, i Sejlflod Baptister, men deres Antal opgives ikke.

Romdrup-Klarup-Storvorde Pastorat Indberetninger mangler for 1857, 1871–75 og 1886.

1854: I Klarup 2 Mormoner, den ene en gammel Kone paa Fattig-
gaarden. Om Sommeren havde der været en Del mormonske Tjene-
stefolk paa en Avlsgaard (Strandsholm(?)).

Sognepræst *Tetens* (1849–73) ansaa offentlige Diskussioner med
Sekterere ikke alene som unyttige, men ogsaa som skadelige. De af-
vigende Lærdomme bekæmpedes bedst ved en grundig Konfirma-
tionsundervisning, ved en opbyggelig og opløftende Gudstjeneste,
hvorunder Kirkens Lære fremstilledes i sin Renhed. Han havde haft
Glæde af at uddele Smaaskrifter af antisekterisk Indhold.

1855: 1 Baptistfamilie, 2 Mormoner – som i 1854 [37].

1856: I Klarup 1 Baptistfamilie og 1 Mormon (kvindeligt Almisse-
lem). Mormonen, Husmand Niels Søndergaard, Klarup, var efter

[36] Helge Rasmussen, op. cit., 34 ff.

[37] For Mormonernes Vedk. stemmer Tallet ikke med Folketællingens, VI, 135.

Separation fra sin Kone flyttet til Aalborg. Hans Bror, Christen Jensen Smed(?), der havde siddet 4 Aar i Viborg Tugthus, var blevet mormondøbt i 1856. Han havde protesteret mod sit ene Barns Daab og det andets Konfirmation. Han skulde have opnaaet en præstelig(?) Grad blandt Mormonerne og forsøgte sig som Missionær. Tetens mente ikke, at Manden vilde faa videre Held med sig p. Gr. af sin moralske Slethed.

Mormoner og Baptister var bestandig paa Færde i Sognene, solgte Smaaskrifter og missionerede parvis. Tetens havde for egen Regning uddelt nogle Eksemplarer af C. H. Jensenius: Mormonernes Lære og de Christnes Tro, men Bogen var for dyr til Masseuddeling. »Bonden læser helst Smaating, der haves for godt Kjøb, 4, 8, 12 Sk., og køber alene dette«. Derfor *burde Kirken gaa ud i Konkurrencen med Sekterne og ansætte Kolportører, Mænd* »med Iver for den gode Sag«, som ikke alene skulde sælge Bibler, men ogsaa Traktater rettede mod de sekteriske Vildfarelser, foruden Aftryk af Augustana o. l.

1858: Antallet af Sekterere som 1856. Tetens antog, at den sekteriske Bevægelse havde kulmineret. Grunden til Baptisternes ringe Fremgang maatte søges i den mangelfuldt uddannede »Lærerstand«. Bragtes denne Sag i Orden, »da vilde denne Sect, som dog er christelig, blive farligere for Folkekirken«.

1859: En Mormon – det kvindelige Almisselem – afgaaet ved Døden. Der synes herefter ikke at have været Mormoner i Pastoratet. I Baptistfamilien i Klarup var Konen død, men Manden havde giftet sig igen med en Baptistpige.

1860: Som i 1859. En baptistisk Tjenestekarl i Klarup var overgaaet til Folkekirken, der – efter Præstens Mening – ikke havde vundet herved. Som Medlem af *Traktatselskabet* havde Tetens paataget sig at have Oplag af dets Skrifter. I Storvorde havde han skaffet Selskabet nogle faste Medlemmer, og en Snedker herfra havde sørget for Afsettelsen af en Del Traktater.

1862: Efter at Mormonerne havde vundet Proselytter i Lillevorde (s. d.), vendte de sig mod Romdrup, hvor 3 Familier følte sig tiltrukket af deres Lære. I den første havde Manden »stedse havt en sygelig secterisk Retning«, og hans Bror var Mormon, i den anden var Familiefaderens Mor vistnok Mormon, og i den 3. havde Konen nylig haft delirium tremens og var endnu forfalden til Drik – Manden efter Rygtet tillige. De 2 første Familier tog Præsten sig af, den sidste

Lærer Christensen [38]. Tetens tvivlede dog paa, at Anstrengelserne vilde bære Frugt i Længden, da »der er en Forslagenhed, ogsaa i religiøs Henseende, hos vore Landsmænd, som er saare vanskelig at gennemskue . . .«

1865: Fremdeles 1 Baptistfamilie i Klarup. Den missionerede ikke. Paa 2 store Gaarde i Klarup, Strandholm(?) og Klarupgaard var der undertiden Mormoner blandt Tjenestefolkene. Sidstnævnte Sted var endvidere Gartneren med Hustru (Tilflyttere) Mormoner. Ved deres Virksomhed var efter Sigende en Familie i Sognet gaaet over til Mormonismen og vilde udvandre til Amerika – ikke, fordi man var overbevist og Lærens Sandhed, men lokket af »de taabelige Forestillinger om Rigdommene ved Saltsøen, som ingen menneskelig Magt formaaer at tilintetgjøre«.

1866: En Familie i Romdrup var overgaaet til Mormonismen og flytted til Aalborg. I Klarup fremdeles 1 Baptist- og 1 Mormonfamilie (den ovenfor omtalte Gartners).

1867: Antallet af Sekterere uforandret. *M. A. Sommer* havde holdt et Par Foredrag hos en Udflytter fra Romdrup. De fleste Tilhørere var vistnok Tjenestefolk og betragtede Foredragene som Tidsfordriv. Tetens' Bedømmelse af Prædikanten fortjener at citeres ordret: »Sommer skal være en meget veltalende, men ogsaa en meget slet Person, der især er Kirken og Præsterne fjendsk – en afskediget Skolelærer – og Gift bliver dog Gift, selv om nogen leer naar han nedsvælger det. Det er godt for den gode Mand, at han ikke levede i Christian d. 5. Tid. Efter DL 6–1–7 vilde det have seet ilde ud for hans Tunge og Hoved; men det er jo nok muligt, at Sommer ikke da vilde have været Sommer«.

1869: Ingen Ændringer fra foregaaende Aar. Sommer havde holdt enkelte Forsamlinger i Romdrup »uden synderlig Virkning«.

1870: Sommer samlede Tilløb, »som det synes, meest til Moro«.

1876: Sognepræst *Fønss* (1873–95) meddeler, at Husmand Søren Mikkelsen, Hustru og Barn i Klarup var Baptister. En tidligere anmeldt Baptistfamilie, Skrædder Jens Chr. Eriksen og Hustru, var flyttet til Nr. Tranders.

1877–79: I Baptistfamilie som i 1876.

[38] VI, 174 ff.

1880–83: Foruden S. Mikkelsen med Familie var en Beboer af Klarup Fattighus, en Svensker ved Navn Anders Larsen (døbt 1880), Baptister. Hans Kone og Børn stod i Folkekirken.

1884–85: Foruden de under 1880–83 nævnte 4 var Husmand Lars Mortensens Hustru Baptist; den øvrige Familie var forblevet i Kirken.

1887–88: Fattiglem Anders Larsen var afgaaet ved Døden. Væverpige Inge Sørensen var blevet baptistdøbt 1887.

1889: 6 Baptister, idet Arbejdsmand Chr. Svendsen, Klarup, var blevet døbt.

Nibe-Vokslev Pastorat

Indberetninger mangler for 1857, 1871–75, 1877 og 1886.

1854–58: Intet [39].

1859–64: 1 Baptist, en Smedeenke ved Navn Appollone [40]. I 1862 forsøgte Mormonerne uden Held Mission i Byen.

1865: Offentlige Sektforsamlinger havde ikke været afholdt. 2 Familier i Nibe var saa indtagne mod Barnedaaben, at de – uden at være overgaaet til andet Samfund – undlod at lade deres Børn døbe. 2 Børn var paa denne Maade tilført Kirkebogen uden Daab.

1866: Daglejer Jens Sørensen og Hustru, Nibe, var blevet Mormoner. De udmærkede sig »ved uenigt, usædeligt og ugudeligt Liv og Levnet«.

1867: Som foregaaende Aar. Et Par Familier bragte fremdeles ikke deres Børn til Daaben, men Sognepræsten vidste ikke, om de var Baptister eller Mormoner.

1868: I Nibe 1 Mormonfamilie. 1 Mormon var overgaaet til Folkekirken. Flere var antagelig berørt af Mormonismen, men lod dog Børnene døbe og konfirmere. Vokslev: 1 Mormonfamilie. Her havde Sommer prædikat, dog uden Held.

1869: Sognepræst *Assens* (1869–75) opgiver, at der i Nibe var 3 Mormoner, Snedkersvend O. Gravesens Hustru (Sara Pedersd., 43½

[39] VI, 132, N. 80: Baptisten Abelone Beck boede i Nibe.

[40] For 1861 angav Spr. L. D. Hass (1858–69), at der ikke var Sekterere i Byen. Han betjente i disse Aar Embedet ved Kapellaner og kendte neppe meget til de lokale Forhold. Appollone (= Abelone) var under Fattigforsorg.

Aar gl. – øvrige Familie hørte til Folkekirken) og Arbejdsmand Jens Poulsen (45 Aar) og Hustru Christine Jensd. – Børnene stod i Folkekirken. Vokslev: Arbejdsmand Morten Axelsen og Hustru Maren Kirstine Christensen (35 Aar) var Mormoner. Børnene var døbt i Folkekirken med Undtagelse af det yngste, hvis Navn var opgivet til Kirkebogen.

1870. Nibe: 3 Mormoner (som 1869). Skomagersvend Eggers' Hustru (Mormon) var genindtraadt i Folkekirken, som Manden og Børnene tilhørte. Vokslev: Som 1869. Det tilføjes, at de i Folkekirken døbte Børn blev opdraget som Mormoner.

1876. Nibe: 1 Mormon (Sara Pedersd.). Skomagersvend Eggers' Enke (Ane Sophie Sørensd.) var udtraadt af Mormonsamfundet, men ikke tilsluttet Folkekirken, som hendes Børn tilhørte[41].

1878–79: 1 Mormon i Nibe (Sara Pedersd.).

1880: Sognepræst *Christiani* (1880–1920) opgiver, at der ingen Sekterere var i Pastoratet – neppe korrekt (se 1881–82).

1881–82: Snedkersvend O. Gravesens Hustru Mormon (se 1869 ff.).

1883: Nibe uforandret. Vokslev: Gaardmand Martin Larsen med Familie Baptister.

1884: I Nibe 1 Baptistfamilie og en ugift Baptist, 2 Mormoner. Vokslev: 1 Baptistfamilie.

1885: Den ugifte Baptist antagelig flyttet fra Byen – ellers uforandret.

1887. Nibe: 1 Mormon, Baptistfamilien bortrejst. Vokslev: 1 Baptistfamilie.

1888. Nibe: 2 Mormoner, Vokslev uforandret.

1889. Nibe: 1 Mormon samt nogle Tilhængere af Frimissionen (Det danske Missionsforbund). Antallet af disse var gaaet ned til 8 i sidste Halvdel af 1889. Paa Trods heraf var der ved den sidste Nadver, Frimissionen havde afholdt, 23 Kommunikanter. Sognepræst *Christiani* formener, at denne Nadverdeltagelse maatte betragtes som Brud med Folkekirken, »skjønt dette vistnok for de fleste Deltagere ikke

[41] Meddelelsen om Ane Sophie Sørensd. stemmer daarligt med det under 1870 opgivne. Byen havde i Mellemtiden skiftet Spr.

har staaet klart«. Han vilde imidlertid bestræbe sig for at skabe Klarhed i denne Sag. Vokslev: Som 1887.

Aarestrup-Buderup-Gravlev Pastorat (til 1884).
Indberetninger mangler for 1869 og 1871–75.

1855: 1 Husholderske (tilflyttet 1/5 fra Aalborg) paa Herregaarden Buderupholm var Mormon. Hun sendte sit uægte Barn bort »med de omtrent 150 Mormoner, som i dette Efteraar afgik med et Skib fra Aalborg til Amerika«. (Se endv. under Ferslev-Dal-Volsted).

1856: Ingen Sekterere – 1 Mormonfamilie (Tørvegravere) paa midlertidigt Ophold i Sørup (Buderup Sogn) i Sommermaanederne [42]. Her holdtes Forsamlinger, men uden Resultat. I øvrigt havde der været holdt Mormonforsamlinger i alle 3 Sogne. Sognepræst *Lerche Jørgensen* overværede saa vidt muligt disse Møder for at kunne advare sine Sognebørn.

Den mormonske Prædiken karakteriseres som »en forvirret Snak om Tusindaarsriget, om Barnedaabens Forkastelighed og det store Gode at være Mormon«. Nogle Enkeltpersoner og en Familie i Aarestrup var omtrent blevet vundet for Mormonismen, »men jeg har havt den Glæde, at disse kom til bedre Eftertanke«. Præsten havde ladet Gardes: Til mine Menigheder cirkulere i de 3 Sogne.

1857: Mormonerne havde forsøgt at holde en Forsamling i Aarestrup, men var blevet afvist af Befolkningen.

1859: 2 Mormonfamilier i Aarestrup. Den ene – en Murer og hans Kone – havde solgt deres Hus i Aarestrup By og agtede at flytte til April 1860, efter nogles Mening til Amerika, efter andres til et fjerntliggende dansk Sogn, hvor de i Ubemærkethed kunde vende tilbage til Folkekirken. Mureren havde en Bror, der var Mormon, og som længe havde paavirket ham – i over 4 Aar havde han vaklet, og Præstens gentagne Husbesøg havde været forgæves. Den anden – en Smedefamilie i Foldager – havde i Oktober 1859 solgt deres Hus og var flyttet til Aalborg, hvorfra det forlød, at den vilde rejse til Utah i Foraaret 1860. Manden var højst drikfældig, og Parret havde en Plejedatter, ca. 16 Aar gammel, af ret ringe Aandsevner. »Jeg havde søgt at advare hende, og hun modstod ogsaa til et Par Dage før Familiens Bortreise, da hun baade truedes og lokkedes ved Pleie-

[42] VI, 40 f, 130 om gudelige Fors. i Sørup.

forældrenes Tilbud at gjøre hende til deres Arving, og efter at være, ifølge Naboernes Vidnesbyrd, skjændigen forført til Utugt af den omløbende Mormon-»Prædikant«(?)«. I Gravlev havde en omvandrende Pjaltekræmmer (Mormon) med Familie lejet Bolig for en Tid.

Præsten havde udlaant Christianis, Gardes og Jensenius' Bøger mod Mormonismen.

1860: En Mormonfamilie (4 Personer) tilflyttet Pastoratet. Manden var Bissekræmmer.

1861: Børnene fra ovennævnte Familie, der antagelig er identisk med den under 1859 nævnte, søgte Gravlev Skole og deltog i Religionsundervisningen. Manden var fordrukken: »ved sin Opførsel [virker han] allerbedst imod al Udbredelse af Mormonismen«.

1862: Mormonfamilien i Gravlev var flyttet til Vendsyssel. Et ungt Par (Baptister) fra Gunderup havde købt Gaard i Aarestrup. Her var blevet holdt Forsamlinger, uden at dette syntes at have paavirket Befolkningen, ». . . Mandens daarlige Forhold er vel ogsaa medvirkende hertil«.

1863–64: 1 Baptistfamilie – som i 1862. Ingen Mormonforsamlinger i de to Aar.

1865: Baptisternes Antal forøget med en Tilflytter, der havde købt et Stykke Hedejord, hvorpaa han havde bygget Hus. »Mormonerne synes mere og mere at forsvinde«.

1866: Den baptistiske Gaardmand havde solgt sin Ejendom for »efter Sigende« at rejse til Amerika i Foraaret 1867.

1867–68: Ingen Baptister eller Mormoner.

1870: 1 Mormonfamilie paa 4 Personer (Manden Slagter) havde nedsat sig i Gravlev Sogn. Børnene gik i Skole, »rigtignok ikke flittigt«. Familien levede stille og søgte ikke at missionere. Endnu kendte Sognepræsten (*H. H. Licht* (1867–73)) den ikke saa godt, at han kunde udtale sig om Muligheden for at vinde den for Folkekirken.

1876: Sørup By havde været besøgt af Mormonmissionærer, der fik Lokale hos Gaardmand Christen Møller. Husmand Anton Jensen og Hustru var blevet døbt af en Mormonpræst. Deres 2 Børn søgte fremdeles Skolen. Baptisterne havde ligeledes holdt Møder hos Christen Møller – dog syntes ingen at være blevet vundet.

Sognepræst *Panduro* (1873–81) gør opmærksom paa, at Sørup-boernes lange Kirkevej (ca. 1 Mil) skabte heldige Betingelser for Sektereres Virksomhed. Paa Beboernes Opfordring havde han holdt nogle oplysende Foredrag om Mormonismen i Byen.

1877: Ingen Sekterere i Sognene, idet Husmand A. Jensen med Familie var udvandret til Amerika. Baptisterne havde undertiden holdt Forsamlinger i Sørup, men uden Resultat.

1878–79: Fremdeles Baptistforsamlinger hos Christen Møller. De søgtes dog mere af uden- end af indensogns Folk. 1 Husmandskone var blevet gendøbt (1878), »hendes Mand og Børn ere uberørte af Bevægelsen og afskyer den«.

1880: Foruden Husmandskonen boede nu i Gravlev et Baptistpar – borgerligt viet i Nibe. Ved sidste Folketælling havde nogle faa betegnet sig som Fritænkere. Ingen Sekterere i Aarestrup Sogn.

1881: 1 Adventist havde bosat sig i Støvring By, Buderup Sogn. I de 2 øvrige Sogne ingen Sekterere.

1882: 1 Gaardmands- og 1 Husmandskone i Sørup By overgik til Mormonismen. Sognepræst *G. G. Jacobsen* (1882–98) havde under en Mormonforsamling i Byen paa det alvorligste advaret mod denne Sekt og haabede derfor, at der ikke vilde ske flere Frafald. Han havde paabegyndt Bibellæsninger i Sørup Skole med »ualmindelig stærk Tilslutning«.

1884: I Kvinde i Sørup overgaaet til Mormonismen.

Aarestrup(-Haverslev) Pastorat
Indberetning mangler for 1886.

Buderup-Gravlev Pastorat
Indberetning mangler for 1887.

Ellidshøj-Svenstrup Pastorat
Indberetninger mangler for 1871–75 og 1886.

1859: I Juli købte en baptistisk Familie (6 Personer) Gaard i Svenstrup. Børnene var ikke skolepligtige.

1861–62: En Mormonfamilie flyttede 1/5 1861 til Annerup Tegl-

værk. Der havde været mindre Møder i Hjemmet, men ingen Virkninger at spore i Sognet. De 2 Børn søgte Ellidshøj Skole. Under 1862 meddeles, at de fra Efteraaret var udskrevet af Skolen til Hjemmeundervisning.

1863-67: Ingen Sekterere.

1868: Ingen egentlige Sekterere. Muligt øvede Sommers Skrifter, der kolporteredes i Sognene, en vis Indflydelse. Sommer havde endnu ikke været i Pastoratet.

1869-79: Ingen Sekterere.

1880: Ingen Sekterere. Irvingianere fra Aalborg havde missioneret i Sognene, hidtil uden Held.

1887: I Svenstrup havde der været holdt Forsamlinger af flere Sektere, dog uden Virkning. En Familie var for flere Aar siden udtraadt af Folkekirken uden at have sluttet sig til andet Samfund.

1888: Metodisterne holdt jævnlig Forsamlinger i Svenstrup, men Pastor *N. Albrechtsen* (1856-88) mente, at deres Virksomhed muligt bevirkede »en langt fyldigere og stadigere Kirkegang«.

1889: 1 Kvækerfamilie (den under 1887 omtalte?) i Svenstrup (Karetmager Jensen).